

KISS DÁVID

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT HADIFOGOLY-POLITIKÁJÁNAK ALKOTÓELEMEI A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN ÉS AZ 1945-ÖS VÁLASZTÁSOK

I. BEVEZETŐ

A magyar hadifogolyhelyzet kérdéskörén belül a Magyar Kommunista Párt (MKP) hadifogoly-politikájának néhány aspektusára kívánok rávilágítani az 1945 és 1948 közötti időszakban. Azért csak néhányra, mivel a kérdés összetettsége miatt a teljes körű áttekintés szétfeszítené a tanulmány kereteit, így ezt az írást további cikkek bevezetőjének is szánom.¹ Jelen dolgozat a párt befolyásának a kiépítésére, annak szervezeti kereteire és a háború utáni első választásokra fókuszál.

A második világháborút követő politikai elit minden egyes tagja számára lényeges volt a hadifogolykérdés mielőbbi megoldása, ami a szétszakadt családok mellett a gazdaság talpra állítása szempontjából sem volt elhanyagolható. A fegyverszüneti szerződésben az országban lévő német haderő lefegyverzése és a szövetségeseknek történő átadási kötelezettsége, továbbá a szövetséges hadifoglyok elengedése szerepelt, a fogságba került magyarokról nem volt szó.² A békeszerződésre történő felkészülés során a magyar fél feltett szándéka volt a hadifoglyok fél éven belüli hazahozatala.³ Ezzel szemben az 1947-es dokumentumba – Magyarország minden törekvése ellenére – pontos időpont meghatározása nem került bele, csupán annyi, hogy lehetőség szerint minél előbb hazahozandók.⁴ Bár a hadifoglyokról több nem-

¹ KISS Dávid: A Magyar Kommunista Párt levelezése a szovjet fogságban lévő hadifoglyok kiszabadítása érdekében. In: „A kultúra tarthatja meg, és teheti ismét naggyá” *Tanulmányok Ujváry Gábor hatvanadik születésnapjára*. Szerk. DUBNICZKY Zsolt – HERMANN Róbert – KOCIS Annamária – LIGETI Dávid – OROSZ László. Budapest, Ráció, 2020. 538–548.

² 1945. évi V. törvény a Moszkvában 1945. év január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94500005.TV&targetdate=19450916&printTitle=1945.+%C3%A9vi+V.+t%C3%B6rv%C3%A9ny> (2020. május 5.)

³ KISS Dávid: Az 1947-es magyar béke-előkészítés az új haderő szervezésének és a határok kialakításának a tükrében. In: *Az elfelejtett béke. Tanulmánykötet a párizsi magyar békeszerződés életbelépésének 70. évfordulójára*. Szerk. FÜLÖP Mihály. Budapest, Dialog Campus, 2018. 123–139.

⁴ *A Párizsi magyar békeszerződés és magyarázata. Az Atlanti-óceáni Alapokmány és a fegyverszüneti egyezmény teljes szövegével*. Szerk. dr. BARACS János – dr. CSÁNK Béla – CZEBE Jenő – dr. FAY Béla – dr. SNYDER Árpád – dr. SZABÓ Imre – dr. VIRÁGH Zoltán. Budapest, Gergely R. RT., 1947. 27.

zetközi szerződés is született, ezeket a Szovjetunió nem írta alá. A saját jogszabályi keretein belül rendezte ugyan a kérdést, de mindezzel mit sem törődtek a későbbiekben.⁵ Lényeges kiemelni, hogy a hadifoglyok között nemcsak katonák, hanem az utcán összefogdosott civilek is voltak. Ha a rendelkezésre álló listákat megnézzük, akkor sok olyan személy került ki a keleten formálódó szuperhatalom területére, akik vagy szakmunkások vagy orvosok voltak, kisebb részben valamilyen adminisztrációs területen dolgoztak.⁶ Ez és a szovjetek többször elejtett megjegyzései, miszerint azért nem engedik haza a foglyokat, mivel kint jóvátételi munkát végeznek, arra engednek következtetni, hogy célzottan szedték össze az embereket.⁷ A jóvátételi kötelezettséggel és más esetben a rabmunkát semmilyen nemzetközi szerződésben nem rögzítettek. Lényeges kiemelni, hogy az 1990-es évek elején, a magyarországi szovjet csapatkivonás előzetes tárgyalásainak során a magyar fél nullszaldós pénzügyi megoldáshoz ragaszkodott, szemben a szovjet igényekkel, akik az általuk épített objektumokért akartak költségtérítést kapni. Az Antall-kormány felmérte a szovjetek által okozott károkat, a magyar indokok között a Szovjetunióba elhurcolt, akkori számítások szerint 511–708 ezer fő is szerepelt.⁸ Mivel sikerült végül a nullszaldóban megállapodni, ez azt is jelentette, hogy a szovjetek de facto elismerték a világháború utáni „fogolypolitikájuk” jogtalanságát.

II. AZ MKP HADIFOGOLY ÜGYEKKEL FOGLALKOZÓ SZERVEI ÉS A PÁRTHOZ KAPCSOLÓDÓ „ÁLCIVIL” SZERVEZETEK

Hadifogolykérdéssel legfelsőbb szinten az MKP-n belül annak Központi Titkársága, a Politikai Bizottság és a Központi Vezetőség is foglalkozott, ezeken a fórumokon hozták meg az alapvető döntéseket. A párton belül a Központi Szervező Bizottság, ekkor az MKP osztályainak a legfontosabbika ellenőrizte a határozatok végrehajtását. A szervezet élén a párt egyik szürke eminenciása, Kovács István állt. A párton belül a Hadifogoly Iroda foglalkozott leginkább a hadifogoly ügyekkel. Ennek munkája a jelentős kommunista befolyás alatt lévő Népjóléti Minisztériummal is összekapcsolódott. Voltak úgynevezett „civil”, formálisan pártonkívüli, de kommunista

⁵ VARGA Mária Éva: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956). Az oroszországi levéltári források tükrében.* Budapest, Russica Pannonicana, 2009. 71–74.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) M-KS 274. f. 17. cs. 22. ö. e. 19. ö. e.

⁷ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Az MKP VI. ker. szervezetének a jelentése, 1945. május 22-én.

⁸ Dr. HELGERT Imre – Dr. MÉSZÁROS Gyula: *A Magyar Honvédség a rendszerváltás sodrában.* II. Lakitelek, Antológia, 2017. 245.

befolyás alatt álló, illetve kommunisták által, nagyrészt kommunistákból alakított szervezetek, kulcspozícióikban az említett párt tagjai vagy azzal együttműködő személyek ültek. Ezek a következők voltak: a Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége (VHBSZ), amely az említett Hadifogly Irodától 1947 folyamán átvette feladatainak nagy részét, mindemellett a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ), a Nemzeti Segély (NS), illetve a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) is „besegített”.

II. 1. Az MKP-n belüli és az „állami” szervek

A már említett Hadifogly Iroda⁹ felállítását 1945. augusztus 24-én egy MKP titkársági határozat alapján kezdték el szervezni. Ezt október 3-tól¹⁰ Sziklai Sándor és helyettese, Szendrő László irányította, akiknek a munkáját Kádár János segítette. Az említett kérdésben Vörös János honvédelmi miniszterrel is akartak egyeztetni.¹¹ 1945. szeptember 5-én Kovács István az Iroda legfőbb feladatának ekkor még csak a haza nem tértekről információk gyűjtését tartotta, helyi szinten is szorgalmazta ennek a kiépítését.¹² Az Iroda a megalakulását követően a Vöröskereszttel, a HM-mel,¹³ a Népjóléti Minisztériummal és a hadifogly-szolgálattal tervezett együttműködni.¹⁴ A szervezetnek később a Hadifoglyok Bajtársi Szövetségébe történő beolvasztása is felmerült, ebből azonban nem lett semmi.¹⁵ Az Iroda novemberre állt fel, a korábbi határozatoknak megfelelően a hadifoglyok nyilvántartása, levelezésük megszervezése, gyógykezelésük intézése, munkához segítségük lett a feladata. Ugyanakkor 1946 májusáig 200 ezer fő kérte tőlük hozzátartozójának a felkutatását, a későbbiekben 85 ezer esetben jártak sikerrel. Nyolcvanezer levelezőlapot küldtek ki a lágerekbe, 23 ezret Magyarország területére. Nyolcezer embernek adtak ruhát, kétezernek

⁹ Erről bővebben: KOSZTRICZ Anna: Sorsok a háború után. *Archivnet* 2009/6. https://archivnet.hu/hetkoznapok/sorsok_a_haboru_utan.html (2021. március 4.).

¹⁰ MNL OL M-KS 274. f. 4. cs. 89. ö. e. Az MKP Titkárság 1945. október 3-i ülése.

¹¹ MNL OL M-KS 274. f. 4. cs. 87. ö. e. MKP KV Titkárság, 1945. szeptember 18.

¹² MNL OL M-KS 274. f. 9 cs. 6. ö. e. Kovács István előadása: Hogyan szervezzük a választásokat, 1945. szeptember 5.

¹³ A korabeli helyzetet a HM Hadigondozási csoportjának az MKP vezetőségének írott levele is érzékelteti. Ők kértek támogatást a kommunistáktól egy művégtaggyár felállítására. Ehhez alapanyagokat is szerettek volna kapni. A fővárosban a VIII. kerület Mátyás tér 6. szám alatt tervezték ennek a felállítását, továbbá a nagyobb városokban is, így Szegeden, Debrecenben, Pécsen, Győrben, Miskolcon és Szombathelyen. (MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. HM Hadigondozási csoport, 1945. február 25-i levele az MKP vezetőségének.)

¹⁴ MKP Központi Hadifoglyiroda (KHI) (Bp., Desseffy u 34. I. em.) körlevele a vidéki párt-szervezeteknek.

¹⁵ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Somlyó Sári MKP KHI levelezési osztályvezető jelentése.

penzsegélyt, 500 főt segítettek földhöz, 800 ügyben jártak el a hatóságoknál, és többeket juttattak munkához a szintén MKP-s befolyásolt Szakszervezeti Tanácson (SZT) keresztül, 8200 fő kapott tőlük átmeneti szállást, továbbá 500 ember kórházi ellátásáról gondoskodtak.¹⁶

A Párt államának a kiépítése már 1945-től elkezdődött, hiszen a kommunista irányítás alatt lévő állami szervek az MKP érdekeit voltak elsősorban hivatottak teljesíteni, eredeti feladataik, így a „közjó” és a nemzet szolgálatával szemben. Az MKP kezdetektől hozzáfogott egyfajta mesebeli kiscsillagként az állam és a civil szféra bekebelezéséhez. Hadifogoly ügyekben is ez történt. 1947 nyarán dr. Benedek Jenő, a Népjóléti Minisztérium társadalompolitikai főosztályának vezetője a következő körlevéllel fordult a megyei MKP-titkárokhoz. „Pártunk elhatározta, hogy az ország összes hadifogoly-kirendeltségénél kizárólag csak politikailag megbízható párttagok teljesíthetnek szolgálatot, nehogy az esetleges jobboldali propaganda a hadifogolyokhoz férközhessen. Felkérem Titkár Elvtársat, haladéktalanul értesítsen arra vonatkozóan, hogy az alább felsorolt személyek, akik az ott lévő hadifogoly-szolgálatnál alkalmazásban vannak, úgy politikai, mint egyéb szempontból megbízhatóak-e? Ha a felsoroltak közül személycsere lenne kívánatos, kérem közölje sürgősen azok neveit, akiket is le kell váltani és kiket ajánl helyettük.” Az MNDSZ által delegáltak „kiemelését” tartotta fontosnak, mivel e szervezet indította el szerinte a hadifogolyok hazatérését. Nekik és az NS-nek politikailag megbízható személyeket kellett kiküldeniük. „Az MNDSZ által kiküldött önkéntes elvtársaink a hadifogoly-szolgálatnál beosztásukat szervezzék meg úgy, hogy mindenhol jelen lehessenek, az egész hadifogoly-szolgálatot áttekinthessék, de úgy, hogy az ott lévő fizetett alkalmazottaknak erről ne legyen tudomásuk, és ha bármilyen irányú visszasságot, szabálytalanságot vagy jobboldali propagandát észlelnének, azt kérem, azonnal közölje velem.”¹⁷

Mindezzel kapcsolatban természetesen azt sem szabad elfelejteni, hogy a népjóléti miniszter 1944 és 1947 között az a kommunista Molnár Erik volt, aki több vezető funkciója közül 1950 és 1952 között, a legkeményebb diktatúra és koncepciók perek időszakában az ország igazságügyi minisztere volt, 1953 és 1954 között pedig a Legfelsőbb Bíróság elnöke, majd 1956. november 3-ig ismét az igazságügyi tárcát vezette. Mindemellett a történettudomány terén több lényeges pozíciót is betöltött, többek között 1949-től a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Történettudományi Intézetének az igazgatója, és az MTA rendes tagja is volt egyben. Molnárral kapcsolatban történetírói, külügy- és igazságügy-miniszteri tevékenységével foglalkoztak részletesebben, de a fentiekből látható, hogy a Népjóléti Minisztériumban betöltött

¹⁶ MNL OL M-KS 274. f. 7. cs. 302. ö. e. KHI jelentése, 1946. május 20.

¹⁷ MNL OL M-KS 247. f. 7. cs. 302. ö. e. Dr. Benedek Jenő 1947. június 10-i levele.

funkciója és magának a minisztériumnak a szerepe is kiemelt volt ebben az időszakban. Tevékenysége rengeteg fogolynak és hozzátartozóiknak az életét érintette.

A kommunisták a fentiek mellett helyi szinten is kiépítették a hálózatukat. 1946 augusztusában például 17 ezren tértek haza, ekkorra az MKP helyi szinten is Hadifogoly Irodákat szervezett az érkezők megsegítésére, amelyek a későbbiekben is foglalkoztak az egykori hadifoglyokkal. Kovács István 1947-ben körlevelében a foglyok tömeges hazaszállításának a megindulásáról számolt be, a hazahozatalt követően a velük történő politikai foglalkozás fontosságára hívta fel a figyelmet. Utasításba adta, hogy még a foglyok érkezése előtt hívják össze a hozzátartozókat, és ecseteljék nekik, hogy az MKP mennyi mindent tett az érdekükben. Ugyanakkor egy Hadifogoly Fogadó Bizottságot kellett választani a pártból és annak ernyőszervezeteiből (MKP, MADISZ, MNDSZ, NS) és a szakszervezet, továbbá a hadifoglyok rokonai közül. „Be lehet venni más párthoz tartozó hadifogoly hozzátartozókat is, de paritásról, pártok egyenlő képviseléről szó sem lehet” – szövegezte Kovács utasítása. Az ügyintéző titkárnak minden esetben kommunistának kellett lennie, a bizottság beszélte meg a főbb teendőket, az MKP irodájában is ülésezhetett. Ugyanakkor a hozzátartozókat és az özvegyeket a mezei munkák elvégzésében és a gyermekek ellátásában segíteni kellett.

A foglyok megérkezése előtt az MKP a megyei, azok pedig a járási bizottságaiknak küldték el a névsort. Utóbbiak feladata pedig a hozzátartozók tájékoztatása volt. A névsorokat a pártlapban le kellett közölni a következőképpen: „A szövegben többek között szerepeljen: »M.K.P. Hadifogolykutató osztálya jelenti [...]«.” Akit lehetséges volt, a hazaérkezők közül be kellett szervezni a pártba, fogadásuknál az MKP szerepét ki kellett emelni. „Gyűléseinken a becsületes, demokratikus hadifoglyokat meg kell szólaltatni, lehetőleg olyanokat, akik antifasiszta iskolát végeztek. A hadifoglyok beszédét át kell beszélni velük. Beszéljenek a Szovjet Únióról és arról, hogy éltek odakint, hogy kiknek köszönhetik hazajövetelüket stb. [...] Meg kell szervezni, hogy a hazajövetelük után a hadifogoly és hozzátartozója írjon köszönő levelet Rákosi elvtársnak.” (sic!)¹⁸

Az MKP tehát mindenütt ott akart lenni. Szentesről például a következőképpen számoltak be. Itt a kommunista polgármester lett a bizottság elnöke. Szentes átmenő-állomás volt, de az érkező foglyokat igyekeztek megvendégni. Gyűlést is tartottak, bár csak két fő érkezett a városba haza, itt egy antifasiszta iskolát végzett személyt

¹⁸ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 20. ö. e. Kovács István körlevele a pártbizottságoknak, 1947. május vagy június.

„felszólítottak” a hallgatóság sorából, aki előadta a szokásos propagandaszöveget. A gazdagabbaktól pénzt kértek, míg a szegényeket munkával stb. segítették.¹⁹

II. 2. Magyar Nők Demokratikus Szövetsége

Az MNDSZ alapvető tevékenysége mellett foglalkozott hadifogoly ügyekkel is. MKP-s szatellitszervezet létét leginkább az bizonyítja, hogy a párt vezetőtestületének a döntései alapján folytatta tevékenységét, akárcsak a MADISZ vagy az NS. Érdekes, hogy egyik alapítója a „first lady”, Tildy Zoltánné²⁰ volt, aki sokáig az elnöki tisztséget is betöltötte, ráadásul emellett a Vöröskereszt egyik elnöknője is volt. 1948-ban az MNDSZ volt az, amely a többi hasonló nőszervezetet bekebelezte. Ezen belül alakítottak egy Hadifogoly Bizottságot, amelynek 1945. augusztus 25-i ülésén több párt, civil szervezet és egyház képviselője volt jelen, az ülést maga Tildy nyitotta meg. Bevezetőjében elmondta, hogy egységes kézbe akarják venni a hadifogolyügyet, de a Vöröskeresztet nem tartotta erre még alkalmasnak, csak a „tisztogatási” akció lezárulását követően. Így e szervezet megfelelőnek vélt elemeiből, az MNDSZ-ből és a szintén kommunista befolyás alatt álló Nemzeti Segélyből, a Népjóléti Minisztérium hadifogoly osztályából tervezte egy szűkebb bizottság felállítását, amely a kormány kiküldöttjeit is ellenőrizné. E mellett egy 50 fős tágabb bizottságot is javasolt felállítani minden résztvevőből. A Népjóléti Minisztérium és a Honvédelmi Minisztérium (HM) is maga szerette volna összefogni a hadifogolykérdést, és a hazaérkezők számára munkáról is terveztek gondoskodni. A HM részéről azt emelték ki, hogy az érkezők 70%-a katona, így rájuk a honvédekre vonatkozó szabályok alkalmazandóak, ezért például zsoldot is kell nekik fizetni, négy hónapi fogság után egy havit. Vas Zoltánné, aki a háború utáni első budapesti, egyébként MKP-s polgármester felesége és ekkor a Népjóléti Minisztérium egyik alkalmazottja volt, az MKP szerepét emelte ki: „Hatalmas vívmánya volt a Kommunista pártnak az, hogy a hadifoglyok hazatértek. Rákosi Mátyás vezetésével sokat tárgyaltak addig, míg a békeszerződés megkötése előtt hazaengedték a hadifoglyokat.”²¹ Emellett az MNDSZ-t is dicsérte. A szervezett fellépés nyilvánvalóan sürgető volt, hiszen a Nemzeti Parasztpárt (NPP) egyik képviselője, akinek pártja a legkorábban kezdett el ezzel a problémával foglalkozni, jelezte, hogy előző nap a HM-mel 7500 érkező hadifoglyot vett át, akik számára a környékről 18 kocsi élelmet „kalapoztak” össze. Az említettek elhelyezését az MNDSZ segítette Székesfehérvárott. Nagyobb feladatnak

¹⁹ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 20. ö. e. Szőke Mátyás szentesi MKP-titkár jelentése a Központi Szervező Bizottságnak, 1947. június 11-én.

²⁰ Tildy Zoltánné Gyenis Erzsébet (1896–1985).

²¹ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Jegyzőkönyv az MNDSZ Hadifogoly Bizottságának 1945. augusztus 25-i üléséről.

tartották a közben úton lévő, mintegy 40 ezer fogolyról való gondoskodást, akiket Románia területéről szállítottak Pécsre. Rajk László az állam irányítását javasolta a társadalmi szervezetek segítségével. A megbeszélés során később Tildyné is elvetette ideiglenesen a bizottságok megalakítását, de ennek ellenére végül az ő javaslatára egy kisebb bizottságot megszavaztak az értekezlet végén. A tagok végül a következők lettek: az MNDSZ-ből: Tildyné, Rajkné, Fái Boris, a Vöröskezesektől: Takács Sarolta, dr. Vadas Sári, mellettük Kéthly Anna vagy Szakasits Árpádné személye között ekkor nem döntöttek. A Nemzeti Segély két meg nem nevezett tagja, a Szociális Nővérek Társaságából végül Rozmann Mónika,²² a MADISZ-ből egy fő, a hadifogoly-hozzátartozók közül pedig szintén egy fő lett.²³ A névsor és a szervezetek azért is érdekesek, mert az MNDSZ mellett a Nemzeti Segély és a MADISZ is kommunista szatelliteszervezetnek számított.

II. 3. A (Volt) Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége

A hazatérők összefogására és politikai befolyásolására a Hadifoglyok Bajtársi Szövetségének az átalakítása tűnt alkalmasnak, amely a szovjet táborokban alakult meg. A kinti propagandamunkát 1944 végéig Vas Zoltán irányította, a szervezetet Volt Szovjet Hadifoglyok Bajtársi Szövetségévé nevezték át, célja a hazatérők munkába állítása, segítése, emlékek ápolása lett, továbbá: „A Bajtársi Szövetség minden párt-hoz tartozó volt hadifoglyot összefog, pártokon felüli jellege kidomborodik, de vállalja a demokrácia balszárnyának harcát az ország újjáépítéséért, a reakció ellen, a népi Magyarország győzelméért.”²⁴ Az átszervezésre egy öttagú bizottság alakult az MKP-n belül: Nógrádi Sándor az MKP propagandaosztálytól, Szirmai István a tömegszervezetitől, dr. Újhelyi Szilárd a népjólétitől, Sziklai Sándor a Hadifogly Irodától, a KSZB-től pedig Kovács István. Utóbbi lett a „bizottság munkájáért felelős”, vagyis a vezető.²⁵ A szervezet felállítása akkortól vált esedékessé, miután már többen hazatértek.²⁶ Végül a megalakult szövetség vezetésében is érvényesült a kommunista túlsúly: Kossa István, a Nemzetgyűlés alelnöke és az SZT főtitkára, Bocsor Pál ezredes, Görgényi Dániel ezredes, Horváth Kálmán őrnagy, Örkény István író, Hont Ferenc a Madách Színház és a Színművészeti Főiskola igazgatója,²⁷ Szendrő

²² Slachta Margit maga helyett ajánlotta.

²³ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Jegyzőkönyv az MNDSZ Hadifogly Bizottságának 1945. augusztus 25-i üléséről.

²⁴ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. MKP Tömegszervezetek osztály levele a Főtitkárságnak, 1946. április 24.

²⁵ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Javaslat a hadifoglyok hazahozatalának jobb kihasználásához.

²⁶ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e.

²⁷ A két intézmény egy ideig összevontan működött.

László a *Hadifogoly Híradó* szerkesztője, továbbá Maróti Ödön, aki a szövetség titkára lett. A Vilma királynő út 35/a-ban rendezkedtek be.²⁸

A két világháború között is működtek bajtársi szervezetek, az egyik legjelentősebbet, a frontharcosokét azonban nem hagyták 1945-ben újjáalakulni. Farkas Mihály levélben utasította ennek felszámolására Nagy Imre belügyminisztert.²⁹ Gyakorlatilag az MKP hadifogolyterületen is igyekezett maga megszervezni a saját irányításával, embereivel és a maga által alkotott szabályzatokkal egy olyan szervezetet, amely a társadalom széles rétegeinek az ügyeivel foglalkozik. A törekvés és a módszer nem volt egyedi és újkeletű. A két világháború között több nemzetközi és nemzeti ifjúsági szervezetet hoztak létre kommunista előkészítő munkával és befolyással, illetve több meglévőben építették ki a befolyásukat. Az itt megtanult módszerek köszöntek vissza a második világháborút követően is, nemcsak a fogolykérdésben.³⁰

Érdekes, hogy 1946 elején egy másik szervezet is alakult Magyar Hadifogoly Társaság néven, amelynek a vezetésében szintén a kommunista túlsúly érvényesült, de ennek a tevékenységéről más irat nem maradt fent. Az alakuló ülésen elfogadták a szervezeti szabályzatot, és megválasztották a tisztviselőket, akik között a MKP tagjai erősen felülreprezentáltak voltak.³¹

A VHBSZ megalakítását sikeresnek értékelték 1947 augusztusában. A helyi szervezetek alakuló gyűlésein a foglyok mellett azok hozzátartozói is részt vettek. Rákospalotán például az MKP-s dokumentumok szerint mintegy 800-an voltak jelen. „A gyűlés igen eredményesen zárult, mert elsőrendű módon értette meg mindenki, hogy az eddig hazatért hadifoglyok tulajdonképpen ajándékok a Szovjet Unió részéről a magyar demokráciának számára és a hadifogoly-kérdés mindenirányú rendezésének a demokrácia és ezen belül a Magyar Kommunista Párt győzelme az egyetlen biztosíték.” (sic!) Ugyanakkor a Hadifogoly Bajtársi Szövetség részére

²⁸ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Felhívás a hazatért hadifoglyokhoz a Hadifoglyok Bajtársi Szövetségének megalakításáról.

²⁹ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 5. ö. e. Papp Lajos levele Farkas Mihálynak, 1946. január 20.

³⁰ A témáról bővebben: KOTEK, Joël: *Az ifjú gárda. A világ ifjúsága a KGB és a CIA között 1957–1989.* Budapest, Nagyvilág, 2005.

³¹ Jelenlévők közül: Szendrő László tisztviselő, Üllői út 66.; Piros László Szaktanács főtitkár, Thék Endre u. 43.; Nemes Dezső, Szaktanácsi titkár, II. Csalogány u. 41.; Gerőné Fazekas Erzsébet, Bp. XIV. Abonyi u. 12.; Fodor István történész, Wahrmann u. ?; Sziklai Sándor egyetemi tanár, Teréz krt. 2. Elnök: Nemes Dezső, alelnök: Szendrő László, a titkár pedig Sziklai Sándor lett. Pénztárnok Marosi István tisztviselő, VIII. Magdolna u. 12.; ellenőrök: Egri Sándor mérnök, II. Márton u. 32. és Fodor István. Elnöki Tanács: Buzás István fodrász, XI. Soproni út 92. Vétek Károly géplakatos, X. Pongrácz u. 9. A címetek, amelyek minden esetben Budapestiek, a jobb beazonosíthatóság miatt közlöm, a második világháború után keletkezett forrásokban a személyes adatok sokszor nem szerepelnek. (MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Jegyzőkönyv, 1946. január 6. Bp., VI. Dessewffy u. 34. Magyar Hadifogoly Társaság alakuló ülése.)

a Partizán Szövetség Andrásy úti központjában terveztek egy emeletet elkülöníteni. A programjukat a kommunisták „[...] elsőrendű választási agitációnak” minősítették.³²

Az Andrásy út 105-ben be is tudtak végül rendezkedni, több, értékelésük szerint komoly kádert kaptak a Szovjetunióból. Sok egykori hadifogoly kereste meg őket, így jelentős forgalom volt az épületben. A szervezet a Népjóléti Minisztériummal szorosan együttműködött. Szerették volna elérni, hogy foglyok kérdésben egyfajta ellenőrző szereppel rendelkezhessenek, és külön székházat kapjanak. Az alapszabályzatot minél előbb el akarták fogadtatni, ugyanis ettől tették függővé a Miniszterelnökségen lévő 100 ezer forintnyi összeg kiutalását. Ugyanakkor a Partizánbarátokkal vitájuk támadt, ugyanis *Igaz Szó* címen lapot indítottak. Ezen a néven már működött egy újság a Szovjetunióban lévő foglyoknak, és ezt szerették volna Magyarországon is folytatni, így indítványozták, hogy a másik szervezet adja át nekik a lapot.³³

1947 folyamán az MKP Hadifogoly Irodáját a VHBSZ-be tervezték integrálni és többeket elbocsátani.³⁴ Az apparátust két ütemben javasolták beolvasztani, egy konferenciát akartak rendezni prominens személyekkel. „Ezután 1-2 héttel Irodánk nyilatkozatot közöl a sajtóban, mely szerint miután megalakult és működőképesnek bizonyult a v. (volt) hadifoglyok saját tömegszervezete, már nem indokolt, hogy egy politikai párt végezze a hadifoglyok szolgálat munkáját, amely most már a VHBSZ-t illeti meg ezután pártunknak és a pártoknak minden támogatást a VHBSZ-nek kell megadni. Hogy ezt a munkát elősegítsük, jelentős pénzádományunk útján apparátusunk teljes berendezését, felszerelését, pénzalapját, stb. a VHBSZ-nek adományozzuk.”³⁵ (sic!) A meglévő lapot hadifogly és hadirokkant újságokra tervezték szétválasztani, továbbá: a VHBSZ Országos Gazdasági Bizottsága felügyelné a tulajdonukban álló, és a volt foglyok részére termelő szövetkezetet. A kormány üdülőket, gyógyintézeteket adományozna nekik, ahol a piaci alapú haszonból finanszíroznák

³² MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Maróti Ödön 1947. augusztus 22- i jelentése.

³³ MNL OL 274. 17. cs. 18. ö. e. Levél az MKP PB-nek, 1947. szeptember 6. Olvashatatlan aláírás.

³⁴ Így: Bodnár Béla ügyvezetőt, aki értékelésük szerint „kétes egyéniség”, Kaszás Pál tisztviselő „zavaros fejű ember” Kiss Ernőné Szilas Frida „teljesen polgári nő”, több „írógépelő hölgyet gyöngének” minősítették. (MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Javaslat az MKP KHI beolvasztására a VHBSZ-be) A VHBSZ apparátusába a következő személyeket tervezték felvenni: Köves Lajos főtitkár és szerkesztő, Sziklai Sándor az *Igaz Szó* felelős szerkesztője, Szendrő László a felelős kiadója. Ügyvezető: Szonnert Károly?, irodavezető: Csordás Éva, könyvelő: Menykő Mihály, hadifoglyok szolgálat: Berkes Károly, Vének Károly és Kriván Dezső. Pályaudvari megbízott: Szőnyi János, kádermunka ideiglenesen: Smidt Béla. (MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Javaslat az MKP KHI beolvasztására a VHBSZ-be.)

³⁵ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Javaslat az MKP KHI beolvasztására a VHBSZ-be.

a hadifoglyok elhelyezését.³⁶ Sziklai az Irodát a párt legnagyobb tömegszervezetének tartotta, nem javasolta a VHBSZ-be történő beolvasztását, ami nem is valósult meg, de több feladat átkerült ehhez a „civil” szervezethez.³⁷

1947. október elején a VHBSZ-nek már 100 ezer tagja volt, június 4-én alakult meg hivatalosan, ám ősszel sem volt működési engedélyük, így fel voltak azon habórodva, hogy sem működési engedélyük, sem pedig székházuk nincs, egy levélben panaszt is tettek Kovács Istvánnak. A „reakció” szervezeten belüli, vezető pozíciók megszerzéséért való harcát is kiemelték. Ennek ellenére igyekeztek a számukra kedvező irányba terelni a folyamatokat, így saját beszámolójuk szerint több főispánnal és polgármesterrel helyi rendeleteket stb. adtak ki, és próbáltak munkát szerezni a hazatérőknek.³⁸ Az MKP és a VHBSZ gazdasági társaságot is szervezett. Egy budakeszi gazdaságban például 50 főt foglalkoztattak.³⁹

1948-ban, miután a kommunisták teljesen átvették a hatalmat, változtattak a hadifogoly-politikájukon is, így a VHBSZ megszüntetését tervezték. „A VHBSZ azzal a céllal alakult meg, hogy a Hadifogoly Iroda évekig tartó értékes munkáját egy tömegszervezeti keretben rögzítjük és szervezeten keresztül kihasználjuk. A VHBSZ perspektíváját úgy látjuk, hogy a hadifoglyok hazaszállításának periódusa alatt és az utána következő hónapokban az aprómunkával és érdekképviseleti módszerekkel beszervezett hadifogly tömegeket kultúrmunkával és oktatással a demokrácia barátává tegyük és megfelelő távoli időpontban, ha időszerű lesz, beolvasszuk a Szabadságharcos Szövetségbe. Hangsúlyozva, hogy ez csak a távoli jövőben lehetséges, miután megfelelő átnevelés előtt a fáradt és demoralizált, békére vágó hadifoglyokra taszítólag hatna a Szabadságharcos Szövetség harcos szelleme.”⁴⁰ Ugyanakkor a VHBSZ-t gyengének tartották, mivel csak öt politikai munkatárs dolgozott a központban és 10 technikai segéderő, és az MKP tömegszervezői kevésbé foglalkoztak velük. Sok helyen a „jobboldali elhajlást” tekintették problémának, ez javarészt ott volt, ahol sem földet nem kaptak, sem pedig elhelyezkedni nem tudtak a hazatérők. Az MKP tömegszervezői szerint az egyház is rájuk „startolt”. „1. / Hajdúdorog, ahol a görögkatolikus lelkész befolyása alá került a VHBSZ, egyesek megtalálták a módját annak, hogy a VHBSZ zászlóján a görög-kereszt nyilaskeresztte

³⁶ Uo.

³⁷ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Sziklai Sándor levele az MKP KV Titkárságnak, 1947. október 10.

³⁸ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Kövér Lajos levele Kovács Istvánnak, 1947. október 7.

³⁹ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Maróti Ödön Jelentése, 1947. szeptember 15.

⁴⁰ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Jegyzőkönyv a Tömegszervezetek Osztályon tartott értekezletről, 1948. április 28.

alakuljon át. Természetesen ez egy különlegesen durva eset, mely nem jellemző az egészre, mert egyedülálló jelenség volt. /ÁVO-nak átadva./⁴¹

VHBSZ taglétszáma ekkor papíron 43 ezer volt, de a tényleges 20 ezernyi lehetett az MKP becslése szerint, ráadásul a többség a hozzátartozók közül verbuválódott. Kövér Lajos, majd 1948 januárjától Cserői Oszkár irányította főtitkár-helyettesként, őt megfelelőnek vélték. „De probléma még, amit feltétlenül meg kell oldani, egy komoly kommunista főtitkárnak a beállítása. /Nem fontos, hogy a főtitkár személye volt hadifogoly legyen./” Ugyanakkor Tállay Ferenc tisztet behívták a honvédséghez, helyette a szociális ügyek vezetését Kojcsa Ilona vette át. Káderek öthetes kiképzése folyamatban volt. A központban a következő szervezeti egységeket alakították ki: szervezési, szociális, kultúrpropaganda, és gazdasági osztályokat, továbbá a főtitkárságot.⁴² Az anyagi helyzetük ugyanakkor rossz volt, így havi szubvenció kiutalását javasolták számukra a párt részéről.⁴³

1948. szeptember 3-án a VHBSZ Szabadságharcos Szövetségbe történő integrálása magasabb szinten is felvetődött,⁴⁴ ami október 25. után meg is történt, a szervezet „megbízhatónak” tartott tagjaiból közgyűlést kellett szervezni, ahol kimondták az önfelosztást, ekkor egyébként 75 ezer főnyi tagsággal rendelkeztek. A VHBSZ vagyonát a Szabadságharcos Szövetség kapta, a megfelelő személyeket is át kellett venniük.⁴⁵ 1949. március 7-én számolták fel a Hadifogoly Irodát, annak maradék feladatait a Népjóléti Minisztérium kapta meg.⁴⁶

III. AZ MKP HADIFOGOLY-POLITIKÁJA A HÁBORÚT KÖVETŐEN

Az MKP-t és a többi pártot is kezdetektől fogva rosszul érintette a lakosság elhurcolása, különösen a kommunistákra volt ez igaz, akiknek a szoros kapcsolata a megszálló erőkkel nyilvánvaló volt. Ugyanakkor a németes nevű, saját párttagjaiknak az

⁴¹ Uo.

⁴² A VHBSZ vezetősége: Kovács Zoltán, Kapás Sándor, Cserői Oszkár, Bocskói Ede. Megyei vezetők: Gubis Ádám Békés, László Sándor Hajdú, Tamás György Baranya, Ádány Zsigmond Bihar, Kádas Sándor Borsod, Patkós Antal Csanád, Ferenczi Sándor Csongrád, Fráter Loránd Nógrád, Hegyközi Tibor Szabolcs, Köteles János Dél-Pest, Fogarasi János Fejér megye. A megyéket a korabeli felosztás szerint jelölték. (MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Jegyzőkönyv a Tömegszervezetek Osztályon tartott értekezletről, 1948. április 28.)

⁴³ MNL OL M-KS 274. f. 17. cs. 18. ö. e. Kapás Sándor – Kovács Zoltán jelentése az MKP szervező bizottságának, 1948. április 16.

⁴⁴ MNL OL M-KS 276. f. 55. cs. 22. ö. e.

⁴⁵ MNL OL M-KS 276. f. 55. cs. 36. ö. e. Javaslat a VHBSZ megszüntetésére, 1948. október 25.

⁴⁶ MNL OL M-KS 276. f. 55. cs. 61. ö. e.

elvitele ellentmondásos helyzetet teremtett számukra. Mindennek következtében igyekeztek tárgyalásokat kezdeni a szovjetekkel. A megszállók tárgyalódelegációjának Zuszmanovics, vagyis Szűcs Ernő, ekkor még mint szovjet államvédelmi ezredes, később mint a magyar politikai rendőrségnek (is) egyik vezetője, szintén a tagja volt. A tárgyalások eredményeként a magyarok 10 megbízottat küldtek az NKVD szerveihez a lágerekbe, hogy az elfogottak közül megállapítsák, valóban milyen nemzetiségűek, illetve milyen politikai tevékenységet fejtettek ki. Békéscsabán például a helyi MKP titkára válogatta ki, hogy kik maradhatnak itthon az összefogottak közül. A hadifoglyok érdekében kevésbé volt sikeres a kormány és a pártok, továbbá a civil szervezetek stb. lobbitevékenysége. Csupán az új magyar haderő felállításához tudták több ezer férfi elengedését elérni a szovjettektől. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) 1945 márciusában meghatározta, hogy a foglyok kikéréséhez milyen adatokat kér. Egyébként az elhurcolásokhoz az 1941 utáni katonai szolgálat is megfelelő indok volt.⁴⁷ Sok kérvény érkezett a minisztériumokhoz az itthon lévő családtagoktól, amelyekben érdeklődtek, hogy a hozzátartozóik mely szovjet táborba kerültek.⁴⁸

Lényeges volt, hogy már 1945 augusztusában Vorosilov marsall bejelentette az összes fogoly hazaszállításának kezdetét, de valójában ők maguk csak 150 ezer volt katona és altiszt elengedését tervezték az egykori frontterületekről. Ez 1945 novemberéig meg is történt, őket Szegeden adták át a magyar hatóságoknak, mindeközben továbbra is vittek el embereket. A hazatérők részére szervezett pénzgyűjtésben az MKP-hez köthető társaságok közül az NS vett részt. Mivel a szovjetek 1945-ben az összes rab hazaengedését kommunikálták, így az egyéni kérelmekkel a kormány innentől kezdve nem foglalkozott. Végül 1946. március 31-ig nagyrészt nők és a rossz egészségügyi állapotban lévők tértek haza. Ezt követően egy időre leálltak a szállítások. A tömegesen hazaérkező betegek és az általuk hozott hírek a választás során nem az MKP-nak kedveztek. Mivel sok hazatérő szorult kórházi ellátásra, így szükségkórházak felállítását tervezték.

1946-ra a nyugati foglyok hazahozatala átkerült a HM-től a Népjóléti, és a BM Hazahozatali Kormánybiztossághoz,⁴⁹ mindkettő MKP-s befolyás alatt állt, hiszen a két miniszter, Molnár Erik, illetve Rajk László az MKP emblemikus figurája volt. Míg Nyugatról 1946 végére hazahozták a kint lévőket, addig Keleten 1955-ig folytatódtott a kálváriájuk. A szállítás során több helyen a vasútvonalak mentén megállóhelyeket alakítottak ki, ahol az MNDSZ és az NS is bekapcsolódott az MKP helyi propagandájába.

⁴⁷ BOGNÁR Zalán: „Málenkij robot”. *A Magyarországról ítélet nélkül Szovjetunióbeli munkára elhurcolt civilek története*. Budapest, Kairosz, 2018. 651–718. (A továbbiakban: BOGNÁR, 2018.)

⁴⁸ MNL OL M-KS 274. f. 7. cs. 302. ő. e.

⁴⁹ BOGNÁR, 2018, 651–718.

Összességében véve a kommunisták hadifoglyokkal kapcsolatos tevékenysége a következőkre koncentrált. Az 1945-ös választások előkészítése során végzett propagandájukban igyekeztek felhasználni őket, majd a későbbiekben az itthoniak és a kint lévők közötti levelezést próbálták kézben tartani. A hozzátartozók kérvényeit továbbították a szovjet hatóságokhoz a foglyok kiszabadítása érdekében, ugyanakkor saját párttagjaikat a Szovjetunióból iparkodtak hazahozni. Sok esetben ez utóbbi sem ment könnyen, hiszen a szovjetek ragaszkodtak a náluk lévő magyar anyanyelvű agitátoraikhoz. A hazaszállítás lebonyolítására is igyekezett a párt minél jobban rátelepedni. Nem csak a keleti szomszédban lévő hadifoglytáborokban, hanem a hazautazás során is. Egyrészt a romániai és magyarországi átrakodótáborokban folyó munkát igyekeztek kézben tartani, és jelentős propagandát kifejteni, másrészt az itthon lévő családtagok körében is rendszeresen agitáltak. A hadifoglyokkal a hazatérésüket követően is igyekeztek foglalkozni, így többeknek munkahelyet vagy éppen termőföldet szereztek, ruha- és pénzsegélyben részesítették őket.⁵⁰ Tevékenységük „eredményességét” többek között az 1945-ös választások minősítették.

IV. VÁLASZTÁSOK A HÁBORÚ UTÁN

Hadifogoly-hazahozatali szempontból a leglényegesebbnek először az október 7-én tartott helyhatósági és a november 4-én rendezett nemzetgyűlési választások mutatkoztak. Előtte többeket, a Szovjetunióból mintegy 40-50 ezer főt, a közép-európai táborokból további 150-200 ezret engedtek haza. 1946-ban csak 25-30 ezren tértek haza, 1947-ben már 102 ezren. A szám különösen, ha a családtagokat is hozzávesszük, akikhez hazatértek, igen jelentős volt. A nagy akció azonban a foglyok egészségi állapota és az általuk megtapasztalt körülmények miatt fordítva sült el.⁵¹ Kezdetben ideológiai szempontból lényegesnek mutatkozott a kommunisták számára az a lenini tétel, miszerint a hadifoglyok a kommunizmus bacilusai lehetnek, vagyis hazatérve tovább terjeszthetik az ideológiát. Ez korábban több esetben is működött, hiszen az első világháborúban az orosz hadifoglytáborokba került magyar katonák közül többen az 1917-es bolsevik puccsot követően csatlakoztak a mozgalomhoz, majd hazatérve valóban terjesztették annak tanait, – bizonyítják ezt

⁵⁰ MNL OL M-KS 274. f. 7. cs. 302. ő. e. – MNL OL M-KS 274. f. 17. cs.; 18. cs. 20. ő. e. Mindezt a későbbiekben külön tanulmányokban tervezem ismertetni.

⁵¹ BOGNÁR, 2018. 597.

a különböző életrajzi gyűjtemények⁵² – sőt, olyan is akadt, aki közülük a későbbiekben magas vezető pozícióig jutott, gondolok itt például Münnich Ferencre.⁵³ Az említett bacilus-ideológia azonban nem úgy működött a második, mint az első világháború után, ami nyilvánvalóan a korábbi Tanácsköztársaság megtapasztalásából, a szovjet hadsereg fellépéséből (elhurcolások, nők megerősökölése stb.), és azokból a hírekből adódott, amelyek például a Baltikumban zajló, 1939-ben kezdődő, majd későbbi hasonló eseményekről tudósítottak.⁵⁴ Ennek ellenére Rákosiék igyekeztek Sztálinnál és a szovjeteknél lobbizni a foglyok hazaengedésével kapcsolatban, hiszen úgy gondolták, hogy a Szovjetunióból hazaérkezők az ő ügyüket fogják szolgálni. A háború alatti és utáni valós tábori állapotokkal nem számoltak. Ugyanakkor a Nyugaton lévőkért nem fejtettek ki ilyen lobbitevékenységet, sőt, kifejezetten nem örültek az 1945-ös választások előtti hazatérésüknek, hiszen az előzővel szemben úgy vélték, hogy az onnan visszatérők éppen az ő ideológiájukkal ellentétes nézőpontot fognak képviselni.⁵⁵

A hazatérők miatt a választási törvényt is módosították Rákosi kívánalmai szerint,⁵⁶ így többek között, aki 1945. június 1. után tért haza, az a házbizalmiktól, házfelügyelőktől, lakótársak igazolása alapján kérhette a felvételét a névjegyzékbe az

⁵² Például: *Vörös zászlók alatt*. Szerk. HAYPÁL Tibor. Budapest, Munkásörtség Országos Parancsnokság (MOP), 1975. – *Október katonái voltak*. Szerk. BORZÁK Lajos és SZOLNOKI István. Budapest, MOP, 1977. – *Mindig a vártán*. Szerk. BORZÁK Lajos – F. PINTÉR Anna. Budapest, MOP, 1979.

⁵³ Münnich Ferenc (1886–1967) 1915-ben esett orosz fogságba, majd kommunista oldalon részt vett a polgárháborúban, fontos pozíciókat töltött be a Tanácsköztársaság idején, amelynek bukását követően emigrációban élt, harcolt a spanyol polgárháborúban, majd a Szovjetunióba került. 1945-ben tért haza, Budapest rendőrfőkapitánya lett, majd külszolgálatot teljesített. 1956-ban a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökhelyettese, és a Fegyveres és Közbiztonsági Ügyek Minisztériumának a vezetője, jelentős szerepe volt a kádári megtorlásban.

⁵⁴ Pár példa a sok közül: A balti államokban nyomort és zűrzavart teremtett a bolsevik uralom. *Függetlenség*, 1941. július 17. 17. – Jártam Moszkvában. *Pesti Hírlap*, 1942. december 2. 3. – Litvánia szovjet megszállásáról is kimerítően tudósítottak, azt is leírták, hogy a köztársasági elnököt a németek internálták, miután oda menekült: Szovjet-Oroszország megszállta Litvániát. *Magyar Lapok*, 1940. június 18. 3. – A szovjet rendszer bevezetéséről is beszámoltak: A balti tanácsköztársaságok felvételüket kérték a Szovjet-Únióba. *Népszava*, 1940. július 23. 2. – Írtak az elhurcolásokról is, egyes adatok szerint egy év alatt a lettek 10%-át vitték el: A 8 órai újság munkatársa a balti hadszíntéren. *8 Órai Újság*. 1941. július 22. – Ugyancsak a terrorról és a kolhozosításról számoltak be: TOLLVÁDY S. Antal: A vörös paradicsom igazi arca. *Esti Újság*, 1941. november 29. 9.

⁵⁵ MNL OL M-KS 274. f. 3. cs. 7. ö. e. MKP KB PB 1945. augusztus 15-i ülése. A budapesti és országos választások előkészítése.

⁵⁶ Uo.

összeíró bizottságoktól.⁵⁷ Lényeges kiemelni, hogy az MKP a házbizalmik között és az összeíró bizottságokban is jelentős befolyással bírt.⁵⁸

Érdekes volt a választási kampány is, ahol Rákosi azzal érvelt, hogy ha a demokratikus erők, vagyis ők nyernek a választáson, akkor a hadifoglyok hazahozatala is könnyebb lesz. Igyekezett kiemelni, hogy a hazahozatal az MKP érdeme, holott erről kizárólag a szovjetek döntöttek leginkább „munkaerőpiaci” megfontolások alapján. A különböző választási tömegmegmozdulásokon az addig hazatért hadifoglyokat is felvonultatták. Az 1945. augusztus második felében tartandó népgyűléseken a következő témákat tervezték előhozni a hadifoglykérdéssel kapcsolatban: MKP érdemeit kellett hangsúlyozni a felszabadításért való harcban és az újjáépítésben. Nekik köszönhetően sok 10 ezer hadifogoly fog hazajönni.⁵⁹ 1945. szeptember 30-án egy közös felvonulást is szervezett az MKP és az Szociáldemokrata Párt (SZDP) egy héttel a nagy-budapesti helyhatósági választások előtt. Több olyan plakátot is kellett vinni, amelyen a hadifoglyokkal foglalkoztak. A „Férjedet, fiadat hazahozza az MKP” címűből 20 ezret, míg a hadifoglyoplakátból 30 ezret nyomtattak.⁶⁰ Ugyanakkor a választási kampányra olyan szempontból is hatással volt az elhurcolások jelentős száma, hogy arányaiban véve a nők jelentősen többen voltak a választásra jogosultak között, így az ő megnyerésük kiemelt szerepet játszott. Ennek érdekében például a parlamentben is összehívtak egy gyűlést, amelyben Rákosi beszélt a nőkhöz,⁶¹ de az MKP vezetője a minél jobb eredmények érdekében még keresztapaságot is vállalt.⁶²

A fentiekkel összhangban az agitátoriskola számára készített nyomtatványban a következő utasítást adták: „Foglalkozunk erősen a hadifoglyok kérdésével agitációnkban. Mutassunk rá, hogy hazahozataluk elsősorban pártunk munkájának és fáradozásainak eredménye. A hazatérő hadifoglycsoportok fogadásánál mi legyünk az elsők.”⁶³ Ugyanakkor a Sportcsarnokban is tervezték hadifogly gyűlést tartani.

⁵⁷ A legjobb fegyvere ma: a szavazócédula. *Szabad Nép*, 1945. szeptember 22. – MIKLÓS Béla: Az INK 8.410/1945 M. E. rendelete a nemzetgyűlési továbbá Nagy-Budapest területén a törvényhatósági és községi választójoghoz megkívánt helybenlakás alól egyes személyek felmentése tárgyában. 1945. szeptember 20. *Magyar Közlöny*, 1945. szeptember 21. 2.

⁵⁸ MNL OL M-KS 274. f. 9. cs. 11. ö. e. – Kiss Dávid: *Egy majdnem szabad választás* https://www.magyarhirnap.hu/tudomany/Egy_majdnem_szabad_valasztas (2020. június 9.) (A továbbiakban: Kiss, 2020.)

⁵⁹ MNL OL M-KS 274. f. 4. cs. 76. ö. e. 1945. augusztus 18. MKP Titkársági ülés.

⁶⁰ MNL OL M-KS 38. f. 11. ö. e. A Budapesti Területi Bizottságnak (BTB) és osztályainak választási anyagai 1945. október 5–november 4. Budapesti nagygyűlés, szeptember 30.

⁶¹ Rákosi Mátyás nagy beszéde a nőkhöz. *Szabad Nép*, 1945. október 23. 1.

⁶² Hírek. Keresztapja: Rákosi Mátyás. *Szabad Nép*, 1945. szeptember 16. 4.

⁶³ MNL OL M-KS 38. f. 11. ö. e. A választási agitáció módszerei a városban. Anyagvázzlat agitátoriskola számára; BTB Propaganda osztály munkaterve az országos választásokra. 1945.

Rákosi a „reakcióval” kapcsolatban is definiálta őket: „[...] a reakció következtében kínlódnak a családok százezrei, mert hadifogságban van a fiúk, vagy a férjük, szóval konkrétan meg kell magyarázni, mert különben a reakció szó az egyszerű embernek nem jelent semmit, viszont, ha konkrétan megmagyarázzuk, akkor feltétlenül megtaláljuk azt a húrta, amire ő azonnal válaszolni fog.”⁶⁴ De nemcsak a fogságban lévőekkel, hanem családjaikkal is foglalkozott, elmondta, hogy a hadirokkantak, árvák, özvegyek a reakció áldozatai. Ki kellett emelni, hogy Molnár Erik népjóléti miniszter mennyire segítette őket. „Ezeknek a hadirokkantaknak nagy figyelmet szenteljünk, általában a háború minden áldozatának. Ezeknek jelentékeny része elkeseredett ember, aki lényegében a reakció áldozata, de mivel elhanyagolták őket, nem egyszer bánatát és elkeseredését a mai demokrácia ellen fordítja és itten nekünk be kell nyúltni és meg kell magyarázni, hogy minden bajuknak, keservüknek mi az oka [...]”⁶⁵ Ugyanakkor kiemelte, hogy akik nem értek még haza, azoknak utána kell nézni.

1945-ben az MKP és az SZDP közös listája elbukta a nagy-budapesti helyhatósági választásokat, a nemzetgyűlésin pedig közel 17%-ot szereztek a kommunisták, a kisgazdák közel 57%-kal toronymagasan nyerték a választásokat. A magyar társadalom döntő többsége nem kért tehát Rákosiékból annak ellenére, hogy propagandájuk és befolyásuk egy rétegpárt támogatottságához képest óriási volt, és 1945-ben is „feljűk lejtett a pálya”.⁶⁶ A hadifogságban, akik még nem tudták vagy addigra elfelejtették, testközelből is megtapasztalhatták, hogy mit jelent a kommunizmus, sőt a nyugati fogsággal is össze lehetett hasonlítani. Emellett az MKP ízléstelen és erőltetett „nyomulása” csak további ellenszenvet válthatott ki az emberekből.

⁶⁴ MNL OL M-KS 274. f. 21. cs. 4. ő. e. „Hogyan agitáljunk?” Rákosi Mátyás előadása a pártnapi előadók és nagy-budapesti vezető propagandisták értekezletén a választások előkészítéséről. Gyorsírói feljegyzés, 1945. szeptember 8.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Kiss, 2020.